

Monika Wiśniewska

ORCID 0000-0002-8877-8807

*„Takie były czasy. Pytanie, w jakim stopniu dziś są lepsze?”
Wspomnienia ks. prof. Zygmunta Zielińskiego*

Zygmunt Zieliński, *Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci*, wstęp i oprac. naukowe Rafał Łatka, Wydawnictwo Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2020, ss. 872, ISBN 978-83-8098-876-7.

Obchody rocznicowe powstania instytucji naukowych oraz naukowo-dydaktycznych mobilizują skupione wokół nich środowiska intelektualistów do dodatkowego wysiłku, w efekcie którego powstają nierzadko wartościowe publikacje, wydarzenia naukowe oraz popularyzujące wiedzę, zwłaszcza z zakresu historii instytucji. W 2018 r. przypadła m.in. setna rocznica założenia Uniwersytetu Lubelskiego, od 1928 r. działającego pod nazwą Katolicki Uniwersytet Lubelski, a od 2005 r. – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Inicjatorem oraz pierwszym rektorem uczelni był ks. Idzi Radziszewski. Koncepcje uniwersytetu i uprawniania nauki oparł o idee harmonii pomiędzy *fides et ratio*¹. Dewizą powołanej do życia uczelni stało się zawołanie *Deo et Patriae*, a głównymi zadaniami – edukacja oraz formacja przyszłej inteligencji katolickiej.

Celem artykułu nie jest jednak weryfikacja sformułowanych przez pomysłodawcę założeń ani też syntetyczna prezentacja osiągnięć uczelni. Spośród publikacji jubileuszowych wymienię tu jedynie kompendia, które spotkać się mogą z większym zainteresowaniem ze strony historyków edukacji i nauki, tj. dwutomową *Encyklopedię 100-lecia KUL*² oraz trzyciometrowe dzieło pt. *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*³. Niniejsze opracowanie koncentrować się natomiast będzie wokół wspomnień wieloletniego pracownika naukowe-

¹ *Jubileusz 100-lecia KUL*, kul.pl/jubileusz-100-lecia-kul,art_79184.html [04.01.2021].

² Na *Encyklopedię 100-lecia KUL* składa się blisko trzy tysiące haseł, wśród których najliczniejszą grupę stanowią hasła biograficzne. Wśród haseł rzeczowych najczęściej występują opracowania na temat jednostek organizacyjnych uczelni. *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Giglewicz i in., Lublin 2018; *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Giglewicz i in., Lublin 2018; zob. *Encyklopedia 100-lecia KUL*, wydawnictwokul.lublin.pl/sklep/product_info.php?products_id=3668 [04.01.2021].

³ *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 1: *1918–1944*, red. G. Bujak, Lublin–Warszawa 2019; *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 2: *1944–1989*, red. A. Mirek, Lublin–Warszawa 2019; *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 3: *1989–2018*, red. J. Rabiński, Lublin–Warszawa 2019.

go i dydaktycznego uczelni, ks. prof. Zygmunta Zielińskiego. Opublikowane w ubiegłym roku monumentalne, blisko 900-stronicowe dzieło tego autora pt. *Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci* stanowić bowiem może cenne dla badaczy źródło, uzupełniające oficjalną historiografię katolickiej uczelni. Literatura wspomnieniowa, zwłaszcza gdy wychodzi spod pióra erudyty, dojrzałego intelektualisty, obdarzonego naturą „dociekliwą, a przy tym nieco przekorną” (s. 277), dodaje barw i wzbogaca podręcznikowe narracje o osobiste doświadczenie świadka bezpośrednio zaangażowanego w funkcjonowanie instytucji.

Autor

Ks. prof. dr hab. Zygmunt Zieliński (ur. 16 grudnia 1931 r. w Cekcynie, woj. kujawsko-pomorskie) to historyk, teolog, publicysta, pracownik naukowo-dydaktyczny KUL, autor ok. 900 publikacji, spośród których do najważniejszych zalicza się monografie dotyczące historii Kościoła i Niemiec w XIX i XX w.⁴ Autor wspomnień związał się z uczelnią lubelską od czasów studiów magisterskich. W 1961 r. rozpoczął naukę na Wydziale Teologicznym KUL. W 1963 r. uzyskał magisterium i licencjat na podstawie pracy pt. *Zarząd majątku kościelnego w archidiecezji gnieźnieńskiej w czasie kulturkampfu*, natomiast dwa lata później obronił pracę doktorską pt. *Wykonanie ustawy sejmu pruskiego z 11 V 1873 r. o kształceniu i zatrudnieniu duchowieństwa w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej 1873–1887*. Promotorem pracy magisterskiej i dysertacji doktorskiej ks. Zielińskiego był ks. prof. Mieczysław Żywczyński⁵, kierownik Katedry Historii Nowożytnej Kościoła w Instytucie Historii Kościoła. Od 1964 r. w tej właśnie jednostce ks. Zieliński zatrudniony został na stanowisku asystenta, a od 1967 r. – adiunkta. Habilitował się w 1972 r. na podstawie pracy pt. *Kościół katolicki w Wielkim Księstwie Poznańskim w latach 1848–1865*, po czym otrzymał stanowisko docenta i został kierownikiem Katedry Historii Kościoła w XIX i XX w. W latach 1978–1985 ks. Zieliński pełnił funkcję dyrektora Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych na KUL. W 1980 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1988 r. – profesora zwyczajnego. Autor *Powrotów minionego*

⁴ Z. Zieliński, *Papięstwo i papieże dwóch ostatnich wieków: 1775–1978*, Warszawa 1983; idem, *Katolicyzm III Rzeszy przed sądem historii*, Katowice 1992; idem, *Niemcy. Zarys dziejów*, Katowice 1998; idem, *Katolicka mniejszość niemiecka w Wielkopolsce i na Pomorzu 1918–1939*, Poznań 2001; idem, współudział S. Bober, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009; Z. Zieliński, *Kulturkampf w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w latach 1837–1887*, Poznań 2011.

⁵ Mieczysław Żywczyński (1901–1978), kapłan, historyk Kościoła, profesor zwyczajny, współorganizator Instytutu Historii KUL, związany z ruchem tzw. księży patriotów.

czasu zawodowo związany był również z Wydziałem Nauk Humanistycznych KUL, gdzie prowadził wykłady na temat kultury religijnej w Niemczech. Ponadto w latach 1991–2002 pracował w Wyższej Szkole Języków Obcych i Ekonomii w Częstochowie, a następnie w Wyższej Szkole Zawodowej w Chełmie jako kierownik i wykładowca Sekcji Germanistycznej. W latach 1973–1995 odbył liczne naukowe podróże zagraniczne, w trakcie których korzystał ze stypendiów naukowych, prowadził kwerendy archiwalne, wykłady, m.in. w Niemczech (Akwizgran, Bad Saarow, Bonn, Eichstätt, Getynga, Kloster Banz, Koblencja, Moguncja), Szwajcarii (Kappeln), Belgii (Leuven), Francji (Paryż), Włoszech (Rzym), Izraelu (Jerozolima), USA (Waszyngton, New Jersey) i Kanadzie. Ks. Zieliński uzyskał członkostwo wielu towarzystw naukowych i instytucji, przede wszystkim: Komitetu Nauk Historycznych PAN (w prezydium przez kadencję), Komisji I i II Wojny Światowej PAN, Komisji Polonijnej PAN, Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce i jej Rady Naukowej, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Lubelskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Naukowego KUL, Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft, Kolegium Redakcyjnego „Dziejów Najnowszych” czy Komitetu Redakcyjnego „Studiów Polonijnych”. Należał ponadto do kolegiów redakcyjnych „Kwartalnika Historycznego”, *Polskiego słownika biograficznego* i in.

Kierunki badań naukowych oraz obszary tematyczne publikacji autorstwa ks. Zielińskiego ogniskują się wokół następujących problemów: dzieje Kościoła powszechnego w czasach nowożytnych i najnowszych⁶ oraz dzieje Kościoła na ziemiach polskich w okresie zaborów, w II Rzeczypospolitej, podczas okupacji, w PRL i po 1989 r.⁷ Pozostałe istotne dla lubelskiego naukowca zagadnienia to: duchowieństwo jako grupa społeczna, biografistyka religijna i świecka, histo-

⁶ Poza ww. zob. Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; idem, *Historia Kościoła. Odbicie rzeczywistości Bożej w świecie*, Wrocław 2005; idem, *Demokracja totalitarna*, Lublin 2012; idem, *Kłopoty z tożsamością. Historia na wysypisku*, Toruń 2014; idem, *Narodziny legendy: Pius XII, jakiego nie było*, „Dzieje Najnowsze” 2012, nr 3, s. 109–119.

⁷ *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980; Z. Zieliński, *Educatrix et Advocata: miejsce Kościoła w dziejach Narodu. Studia i szkice*, Lublin 2015; idem, *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939–1945. Metropolie wileńska i lwowska, zakony*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1982; idem, *Kościół chrześcijański w Polsce w polityce okupantów*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 1997, nr 20, s. 223–238; idem, *Charakter i ranga kontaktów polsko-watykańskich w czasie II wojny światowej*, „Roczniki Teologiczne” 1999, z. 4, s. 369–378; idem, *Katolicyzm polski w zmieniających się warunkach historycznych: rozbiory–komunizm–niepodległość*, „Studia Migracyjne–Przegląd Polonijny” 2010, z. 2, s. 93–104; idem, *Kościół katolicki lat osiemdziesiątych XX wieku w Polsce – mediator czy zakładnik?*, [w] *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980–1989*, red. E. Wojcieszek, Warszawa 2016, s. 29–40.

ria Niemiec i stosunki polsko-niemieckie⁸, stosunki polsko-żydowskie⁹, zagadnienia metodologiczne, historia czasopism katolickich¹⁰, aktualne wydarzenia społeczno-polityczne w kraju, problematyka ideologiczna, edukacyjna, studia uniwersyteckie, ich koncepcja¹¹. Ks. Zieliński wypromował ponad 200 magistrów oraz 46 doktorów¹². W 2017 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski¹³.

Struktura

Powroty minionego czasu to publikacja, która ukazała się w ramach centralnego projektu badawczego Instytutu Pamięci Narodowej pod nazwą *Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce 1944–1989*. Pozycja składa się z trzech zasadniczych części, w których treść uporządkowana została w kluczu problemowo-chronologicznym. Są to: I. *Młodość i praca kapłańska* (307 ss.); II. *Na uniwersytecie* (319 ss.); III. *Ludzie – spotkania – inicjatywy* (209 ss.). Poszczególne części podzielone zostały dodatkowo na mniejsze podrozdziały, co ułatwia lekturę obszernej pozycji. Całość wspomnień poprzedza wstęp autorstwa Rafała Łatki, a zamyka niedługie zakończenie ks. Zielińskiego. Cennym i praktycznym dla czytelnika uzupełnieniem publikacji jest bogaty indeks osobowy. Wspomnienia opatrzone zostały aparatem krytycznym. Zasady, którymi kierowano się przy opracowaniu tekstu źródłowego (przede wszystkim minimalizmu i jednolitości), redaktor tomu podał i objaśnił we wstępie (s. 10). Warto dodać, że wspomnienia napisane zostały językiem przystępnym, potoczystym, dzięki czemu lektura obszernego dzieła jest przyjemna w odbiorze, płynna oraz absorbująca czytelnika.

⁸ Poza ww. zob. Z. Zieliński, *Auf der Suche nach der Wahrheit...*, Lublin 2012; idem, *Polacy – Niemcy: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, red. Z. Zieliński, Katowice 1993; idem, *Upamiętnienie cierpienia wypędzonych Niemców czy problem winy za wojnę i jej następstwa*, „Dzieje Najnowsze” 2010, nr 2, s. 103–122; idem, *Przesiedlenia ludności niemieckiej z tzw. Ziemi Odzyskanych: dylematy etyczno-polityczne. Ocena reminiscencyjna*, „Studia Paradyskie” 2018, t. 28, s. 319–331.

⁹ Z. Zieliński, *Das Problem der Rettung der Juden während der Okkupation durch polnische Ordresgemeinschaften. Polnischer und jüdischer Standpunkt*, Warszawa 1983.

¹⁰ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce*, red. i oprac. Z. Zieliński, Lublin 1981.

¹¹ Zob. J. Walkusz, *Zarys życia i działalności naukowej ks. Zygmunta Zielińskiego*, [w] *Kościół i społeczność. Rewolucje – demokracje – totalitaryzmy*, Lublin 1993, s. 9–14.

¹² *Zieliński Zygmunt*, [w] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. nac. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 649; G. Karolewicz, *Instytut Historii Kościoła 1964–2004*, Lublin 2005, s. 165–180.

¹³ *Ks. prof. Zygmunt Zieliński odznaczony Krzyżem Odrodzenia Polski*, kul.pl/art_75377.html [11.01.2021].

Problematyka

Powroty minionego czasu stanowią szczegółowy zapis przeżyć i faktów z życia autora – od czasów wczesnego dzieciństwa, przez trudny okres II wojny światowej, edukację, próby werbunku przez UB, pobyt w seminarium duchownym, posługę duszpasterską, naukę i pracę akademicką, podróże zagraniczne¹⁴.

Potencjalnego czytelnika wspomnień nachodzić mogą obawy, czy nie natknie się przypadkiem na autohagiografię kolejnego duchownego. Wydaje się, że nie. Autocharakterystyka, która siłą rzeczy pojawia się wprost lub pośrednio na kartach dzieła, okazuje się raczej atutem dzieła niż elementem zniechęcającym do czytania, choć z pewnością budzić też może wątpliwości i kontrowersje, wynikające z typowego dla wspomnień subiektywizmu narracji, formułowanych przez autora osobistych opinii i ocen. *Powroty minionego czasu* stanowią poniekąd *confessio vitae* ks. Zielińskiego, ujmujące czytelnika jakąś pokorą wobec życia, przeszłości, rozumienia własnego miejsca w świecie. Poznajemy tu nie tylko naukowca, duchownego, ale i „zwykłego” człowieka, któremu nieobce są słabości, może jakieś kompleksy, żal wobec niektórych osób, a może nawet zgorzknienie. Autor stopniowo oswaja czytelnika ze swoim życiem, odsłania wnętrze, tłumaczy motywy własnego postępowania i przyjętych postaw (s. 20–23, 51). Dzięki temu odbiorca zyskuje szerszy ogląd sytuacji, uwarunkowań kształtujących, a może i determinujących osobę naukowca. Szczególnie emocjonujące wydają się opisy edukacji na szczeblu podstawowym i średnim. Pozwalają one na wyciągnięcie wniosków bliższych prawdy niż te, które mogłyby podpowiadać oceny na świadectwie szkolnym, archiwalia niewrażliwe na los ubogiego pól sieroty (s. 96–97, 102, 138–139, 142–143), na którego psychice silne piętno odcisnęła okupacja i rodzinne tragedie. Autor potrafi opowiedzieć o trudnych stronach własnego „ja”, ale i polemizuje z zarzutami, z którymi spotkał się w swojej przeszłości, a które wydały mu się niesprawiedliwe, a nawet oszczercze. Narrację na temat organizacji, struktur i kadr edukacji katolickiej prowadzi z pewnym dystansem, bez patosu, a nawet dość krytycznie, wskazując na zakulisowe mechanizmy, rozgrywki personalne, powiązane ze zjawiskami, które wynikają z „mentalności korporacyjnej”. Odważne spostrzeżenia sprawiają, że lektura staje się dość intrygująca (s. 277, 281, 383, 427–428, 478–480).

Najważniejsze tematy, z którymi zmierzył się autor wspomnień to: historia dzieciństwa, człowiek w starciu z instytucjami: edukacyjnymi, kościelnymi,

¹⁴ Dyskusja o książce: „*Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci wspomnień*” ks. prof. Zygmunta Zielińskiego – Szczecin, 19 listopada 2020, ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/122372,Dyskusja-o-ksiazce-Powroty-minionego-czasu-Zagniezdzone-w-pamieci-wspomnien-ks-p.html [11.01.2021]; *Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci* – Zygmunt Zieliński – opis książki, ipn.pocztytaj.pl/ksiazka/powroty-minionego-czasu-zagniezdzone-w-pamieci-zielinski,471414 [11.01.2021].

państwowymi, dojrzewanie do wyboru drogi życia, ideologizacja, aparat bezpieczeństwa, autorytety naturalne a narzucone, blaski i cienie formacji religijnej oraz kształcenia w seminarium duchownym, duszpasterstwo a nauka, przygotowanie merytoryczne naukowca i wykładowcy, KUL – instytucja i ludzie, dorobek, osiągnięcia naukowe.

Podsumowanie

Bardzo dobra pamięć, zdolność obserwacji, wnikliwość, zmysł analityczny, a jednocześnie umiejętność konstruowania przejrzystych syntez – to spostrzeżenia na temat autora, które nasuwać się mogą podczas lektury wspomnień. Choć dzieło jest przekazem bardzo osobistym, a przez to subiektywnym, stanowi wartościowe źródło historyczne, które może zainspirować i poszerzyć wiedzę historyków dzieciństwa, oświaty i nauki. Pozostaje interesującym świadectwem intelektualnego dojrzewania naukowca, ale i epoki, w której przyszło mu żyć. Praca nad monumentalną książką zajęła autorowi blisko 20 lat. W jednym z wywiadów wyznał, że nie przypuszczał, że ukaże się za jego życia. Podsumował: „Jest szczerą. Ograniczam się do podawania, skomentowania pewnych faktów, które ja uważałem, że były ważne. Niewygodne fakty starałem się przedstawić tak, żeby to nie była jakaś napaść”¹⁵.

Autor zostawia czytelnika z trudnym pytaniem, które postawił, opisując rzeczywistość szkolną końca lat pięćdziesiątych, a które powraca podczas lektury dotyczącej kolejnej dekady, a nawet po zakończeniu książki: „Takie były czasy. Pytanie, w jakim stopniu dziś są lepsze?” (s. 266).

Bibliografia

- Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce*, red. i oprac. Z. Zieliński, Lublin 1981.
- Dyskusja o książce: „Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci wspomnień” ks. prof. Zygmunta Zielińskiego – Szczecin, 19 listopada 2020*, ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/122372,Dyskusja-o-ksiazce-Powroty-minionego-czasu-Zagniezdzone-w-pamieci-wspomnien-ks-p.html [11.01.2021].
- Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Giglewicz i in., Lublin 2018.
- Encyklopedia 100-lecia KUL*, wydawnictwokul.lublin.pl/sklep/product_info.php?products_id=3668 [04.01.2021].
- Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Giglewicz i in., Lublin 2018.

¹⁵ Ks. prof. Zygmunt Zieliński o swojej najnowszej książce „Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci”, 11 VIII 2020, radio.lublin.pl/2020/08/ks-prof-zygmunt-zielinski-o-swojej-najnowszej-ksiazce-powroty-minionego-czasu-zagniezdzone-w-pamieci-2/ [04.01.2021].

- Jubileusz 100-lecia KUL*, kul.pl/jubileusz-100-lecia-kul,art_79184.html [04.01.2021].
- Karolewicz G., *Instytut Historii Kościoła 1964–2004*, Lublin 2005.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 1: 1918–1944, red. G. Bujak, Lublin–Warszawa 2019.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 2: 1944–1989, red. A. Mirek, Lublin–Warszawa 2019.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–2018*, t. 3: 1989–2018, red. J. Rabiński, Lublin–Warszawa 2019.
- Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980.
- Ks. prof. Zygmunt Zieliński odznaczony Krzyżem Odrodzenia Polski*, kul.pl/art_75377.html [11.01.2021].
- Ks. prof. Zygmunt Zieliński o swojej najnowszej książce „Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci”*, 11 VIII 2020, radio.lublin.pl/2020/08/ks-prof-zygmunt-zielinski-o-swojej-najnowszej-ksiazce-powroty-minionego-czasu-zagniezdzone-w-pamieci-2/ [04.01.2021].
- Powroty minionego czasu. Zagnieżdżone w pamięci – Zygmunt Zieliński – opis książki*, ipn.poczytaj.pl/ksiazka/powroty-minionego-czasu-zagniezdzone-w-pamieci-zielinski,471414 [11.01.2021].
- Walkusz J., *Zarys życia i działalności naukowej ks. Zygmunta Zielińskiego*, [w] *Kościół i społeczności. Rewolucje–demokracje–totalitaryzmy*, Lublin 1993, s. 9–14.
- Zieliński Z., *Auf der Suche nach der Wahrheit...*, Lublin 2012.
- Zieliński Z., *Charakter i ranga kontaktów polsko-watykańskich w czasie II wojny światowej*, „Roczniki Teologiczne” 1999, z. 4, s. 369–378.
- Zieliński Z., *Das Problem der Rettung der Juden während der Okkupation durch polnische Ordensgemeinschaften. Polnischer und jüdischer Standpunkt*, Warszawa 1983.
- Zieliński Z., *Demokracja totalitarna*, Lublin 2012.
- Zieliński Z., *Educatrix et Advocata: miejsce Kościoła w dziejach Narodu. Studia i szkice*, Lublin 2015.
- Zieliński Z., *Historia Kościoła. Odbicie rzeczywistości Bożej w świecie*, Wrocław 2005.
- Zieliński Z., *Katolicka mniejszość niemiecka w Wielkopolsce i na Pomorzu 1918–1939*, Poznań 2001.
- Zieliński Z., *Katolicyzm III Rzeszy przed sądem historii*, Katowice 1992.
- Zieliński Z., *Katolicyzm polski w zmieniających się warunkach historycznych: rozbiory–komunizm–niepodległość*, „Studia Migracyjne–Przegląd Polonijny” 2010, z. 2, s. 93–104.
- Zieliński Z., *Kłopoty z tożsamością. Historia na wysypisku*, Toruń 2014.

- Zieliński Z., *Kościół chrześcijański w Polsce w polityce okupantów*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 1997, nr 20, s. 223–238.
- Zieliński Z., *Kościół katolicki lat osiemdziesiątych XX wieku w Polsce – mediator czy zakładnik?*, [w] *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980–1989*, red. E. Wojcieszek, Warszawa 2016, s. 29–40.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009 (współudział S. Bober).
- Zieliński Z., *Kulturkampf w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w latach 1837–1887*, Poznań 2011.
- Zieliński Z., *Narodziny legendy: Pius XII, jakiego nie było*, „Dzieje Najnowsze” 2012, nr 3, s. 109–119.
- Zieliński Z., *Niemcy. Zarys dziejów*, Katowice 1998.
- Zieliński Z., *Papiestwo i papież dwóch ostatnich wieków: 1775–1978*, Warszawa 1983.
- Zieliński Z., *Polacy–Niemcy: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, red. Z. Zieliński, Katowice 1993.
- Zieliński Z., *Przesiedlenia ludności niemieckiej z tzw. Ziemi Odzyskanych: dylematy etyczno-polityczne. Ocena reminiscencyjna*, „Studia Paradyskie” 2018, t. 28, s. 319–331.
- Zieliński Z., *Upamiętnienie cierpienia wypędzonych Niemców czy problem winy za wojnę i jej następstwa*, „Dzieje Najnowsze” 2010, nr 2, s. 103–122.
- Zieliński Zygmunt, [w] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. nac. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 649.
- Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939–1945. Metropolie wileńska i lwowska, zakony*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1982.